

THEE-BEELDEN UIT CHINA

*En hoe ze terecht kwamen
in het Prinsessehof-Museum*

De theecultuur is van oudsher gevestigd geweest in China en Japan en heeft zich van daaruit verspreid over andere Aziatische landen. Van 1600 af, toen onze voorouders in Indië verschenen,¹⁾ moet ook het theedrinken hier gaandeweg bekend geworden zijn. Eerst werd aan deze drank een geneeskundige kracht toegeschreven, de doctor in de medicijnen, Cornelis Bontekoe, schreef er een boekje over, waarvan de eerste uitgaaf van 1678 in de Prinsessehof bibliotheek aanwezig is. Allerlei goede eigenschappen worden daarin aan het gebruik van thee als medicijn toegerekend.

In een tweede geschrift, in 1787 te Parijs uitgegeven, worden zelfs allerlei modellen thee-, koffie- en chocoladepotten afgebeeld, waaronder ook rood aardewerkpotten uit Yihsing, door de Portugezen „boccaro-aardewerk” genoemd. Dit aardewerk had in Europa grote belangstelling. Het werd in de

¹⁾ De zoon van de Leeuwarder zilver-smid Leendert Dauckerts, de vervaardiger van de in zilver gemonteerde kokosnoot in het Friesch Museum, was de eerste Leeuwarder, die omstreeks 1600 naar Oost-Indië trok en daar in Portugeze gevangenschap omkwam. Zijn vader woonde St. Jacobsstraat 8, het huis, waarin vroeger een theewinkel was gevestigd.

17e eeuw reeds nagebootst te Delft, o.a. door Arij de Milde en Jacobus de Caluwé, later in de 18e eeuw in Dresden door Bötger en in Engeland door de daar overgekomen Hollanders, de gebrs. Eelers.

Gedurende de 17e eeuw bleef de thee een artikel, dat alleen bij de meer goeden in gebruik was; wel bevorderden de theegezelschappen, de thee-koepels, de theesaletten, de theecomptoirs, waar een theebuffet en een theetafel voor de gasten gereed stonden, het gebruik van Chinese- en later ook de Indische thee. — Het verschijnen van allerlei lofdichten en kluchtspelen als: „de Theesieke Juffers, de verkwistende theedrinksters; het theegezelschap gehouden tusschen eenige juffers” enz. laten ons nog zien, hoe wonderlijk de theedorst in de 18e eeuw toenam, zodat zelfs de caroliguldens er door wegsmolten en de ducats (een gouden munt) uit het comptoir vluchten en in de theekopies terecht kwamen.

De kosten van het vervoer van de thee naar het Westen moesten echter eerst lager worden, vóór de thee de populaire volksdrank in Nederland kon worden. Dit geschiedde in het eerste kwartaal van de 18e eeuw.

Theebeelden als ballast

De Engelsche Oost Indische Compagnie wist toen een inkoopkantoor te vestigen in de grootste uitvoerhaven

Afb. 2a. Bruin-gele martavanen uit Oost-Indië

van China „Canton of Quantung”, waar de Engelsen dreigden met hun kantoor de thee-export der andere West-Europese landen te overvleugelen. — In en na 1723 vestigden achtereenvolgens Hollanders, Fransen, Zweden en Denen zich te Canton; enige tientallen jaren later gevolgd en op zij gedrongen door de United States of America.

Waar men elkaar de loef kon afsteken, door de overtocht rondom Kaap de Goede Hoop hoe langer hoe meer te bekorten, werden snelle driemasters in de vaart gebracht, klippers genaamd, wier overvaarten evenvele wedstrijden waren. Aan deze wedstrijden werd in de 2e helft van de 19e eeuw, door het graven van het Suezkanaal en de daarlangs varende vrachtstoomschepen een einde gemaakt.

De tijd van de klippers was omstreeks 1900 afgelopen. Een groot bezwaar van deze zeilkippervvaart was het uiterst lichte gewicht van een uitsluitende theevracht. Onze kooplui wisten dit bezwaar te overwinnen door in de kisten met thee ook ceramiek te bergen. De thee- en eetserviezen, de vazen en flessen van het fijne porcelein uit King-teh-Chên waren daarvoor te duur en de afzet daarvan was door de productie der Europese porcelein- en aardewerkfabrieken te moeilijk geworden.

Er moest dus naar een goedkoper en tevens zwaarder product worden rondgezien, hetgeen in Canton niet moeilijk bleek te zijn. Reeds sedert Mingtijden waren te Fat-shan, Shekwang en andere plaatsen in de omgeving van Canton fabrieken gevestigd, waar verdienstelijk steengoed voor lokaal gebruik werd gemaakt. Naast grote en kleine potten en

Afb. 1. Chinese martavanen blauw-groen geglazuurd, afkomstig van Dajak-stammen op Borneo.

schalen was een hoofdproduct van deze pottenbakkerijen beelden en beeldjes, waarvan de grootste meer dan een meter, de kleinste enige centimeters hoog waren.

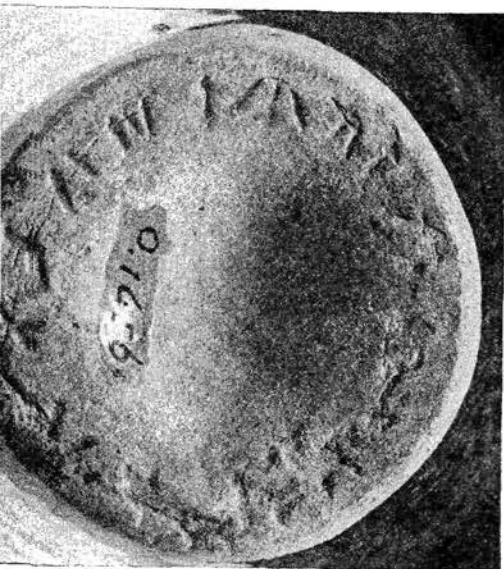
Zij waren zwaar, goed gemodelleerd en als alle volkskunst, goedkoop. Hun aantrekkelijkheid ontleenden ze aan de fraaie gevlekte glazuren, die de gehele beeldjes overdekten met uitzondering van de koppen, handen en voeten, die met een ijzerhoudend kleilaagje waren overdekt, waardoor ze de nodige scherpste en uitdrukking behielden.

Waarschijnlijk hadden deze beeldjes ook vóór 1730 reeds een vaste bestemming in de Chinese huishouding. Zij zouden b.v. geschikt kunnen zijn voor Chinese huis-altaren, maar ik betwijfel het toch, of ze daarvoor wel bestemd waren, want de overgrote meerderheid heeft een profaan karakter en heeft met godsdienst weinig of niets te maken. Zij kunnen m.i. dus met weinig, ander doel gemaakt zijn dan als versieringen, „Okimono”, zoals de Japanners zeggen.

Misschien is het vervaardigen van deze beelden begonnen of althans sterk uitgebreid in 1730 toen er nieuwe vraag naar ontstond van de zijde van de thee-exporteurs, die de beelden als ballast bij de thee nodig hadden. In ieder geval kunnen wij wel als zeker aannemen, dat de Kouangtongbeelden, die in Indië en in Nederland zijn aangetroffen, zeker niet ouder zijn dan 18e, meest zelfs 19e eeuw. Sommige van mijn Kouangtong beelden zijn ingericht als automaten, die beweegbare koppen en andere lichaamsdelen hebben, die in beweging komen, zodra men het beeld aanraakt. Ook dit wijst er m.i. op, dat de Kouang-tong beelden reeds van ouds werden gemaakt om dienst te doen als kamer- en tuinversieringen.

Tuinsieraden in het Prinsessehof

In het Prinsessehof heb ik verscheidene tafeltjes, stoeltjes, bloempotten en andere voorwerpen van Kouang-tong aardewerk, die vroeger voor Indië als tuinsieraden zijn gemaakt.

Afb. 3. *Gekleurde thee-beelden uit een theeimportzaak te Dokkum.*

De aardewerkfabrieken in de omgeving van Canton hebben ook een groot deel gemaakt van de martavannen of tempajans, die oorspronkelijk bestemd geweest zijn als water- of voorraadvaten op de van China komende handelsjonken. (afb. 1). Als de Chinese kooplui en schippers hun koopwaar verkocht hadden, deden zij de martavannen, die zij niet meer nodig hadden, van de hand aan de Indonesiërs. Voornamelijk de Dajakkers op Borneo hadden een grote voorliefde voor dit aardewerk, waaraan zij allerlei bovennatuurlijke krachten toeschreven. (afb. 2a en 2b). Een groot deel van de thans in het Prinsessehof aanwezige martavannen zijn dan ook in het binnenland van Borneo van Dajakstammen aangekocht. De scherf van het Kouang-tong steengoed is geelachtig grijs met rossige randen

aan de voet of daar waar de glazuur ophoudt.

Dit is een karakteristiek waardoor ook het Ming-porcelain zich onderscheidt van het Ch'ing porcelain, dat door zijn grote zuiverheid blank wit blijft, omdat het vooraf van alle ijzerdeeltjes is bevrijd. Deze karakteristiek, voor zover ze voorkomt op de scherf van Kouang-tong steengoed, heeft met een eventuele ming-ouderdom niets te maken, 't is alleen een gevolg van ijzerdeeltjes in de scherf of in de glazuur. Ik heb verscheidene van deze Cantonese stukken in Friese theewinkels kunnen verzamelen, o.a. twee beelden voorstellende een Chinees en zijn vrouw, deels geglaazuurd, deels koud beschilderd, ze zijn 60 cm hoog en afkomstig uit de thee-importzaak van de familie Ijpes, die indertijd gevestigd was te Dokkum. (afb. 3). Deze beelden dateren zeker uit de 18e eeuw. Enige van mijn kleine theebeeldjes zijn afkomstig uit de Leeuwarder Theewinkel van de heer Brunger, op de hoek van

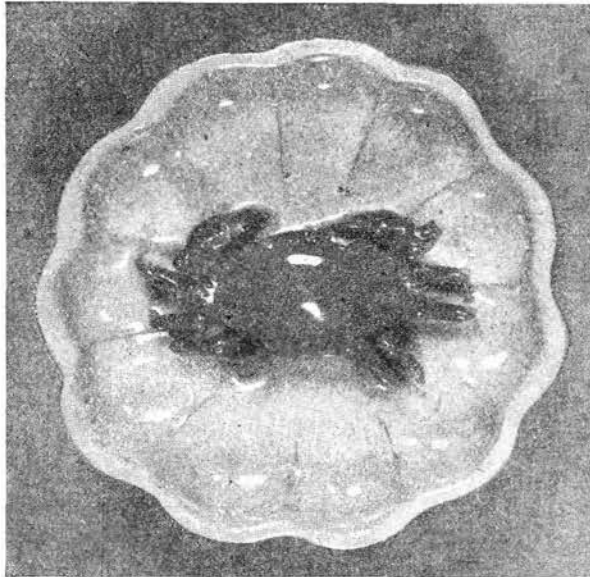
Afb. 2b. *Bodem van het kleine martavaantje (afb. 2a) met ingeritst onderschrift.*

de Nieuwe-Steeg en de Nieuwe Stad, zij dateren meest uit de 19e eeuw. De andere kocht ik van diverse antiquairs, deels Leeuwarder, deels Amsterdamse en Utrechtse of kreeg ik cadeau van vrienden, die ze in de Indische Archipel en in Voor-Indië hadden opgepikt. Hieronder is één martavaan, een z.g.n. „Trandescant pot” waarvan vaststaat, dat zij nog dateert uit de Ming-dynastie. (afb. 5). De collectie die ik van Kouang-toung steengoed (beelden, vazen, tuin-

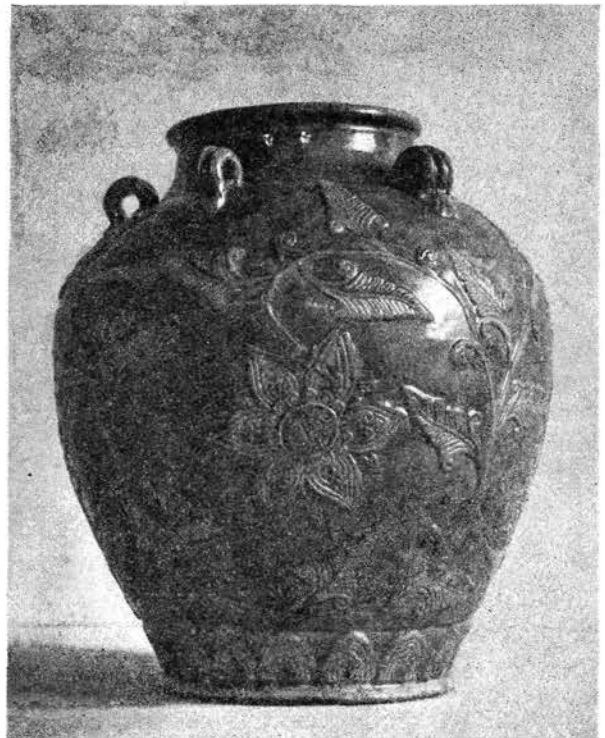
ornamenten, martavanan enz.) wist te verzamelen, zeker ruim een honderdtal, is tentoongesteld in verschillende zalen van het Prinsessehof.

N. OTTEMA

N.B. Alle afgebeelde Kouang-toung-Yao stukken zijn in het Prinsessehof te zien.

Afb. 4. Schaal, voorstellende een groene wolhand krab op wit-grijs lotos-blad.

Afb. 5. Z.g.n. Trandescant jar”, groen en geel ge-glazuurde martavaan, Ming-periode, 15 à 16e eeuw, afkomstig van een Sultan op Borneo.

EVENEMENTEN IN FRIESLAND

- 23 April: *Franeker*: Opening Diskes (Markt in oud-Friese stijl). Voortaan alle Woensdagen Diskes van 14—18 uur.
- 11 Mei: *Oosterwolde*: K.N.A.U.-wedstrijden met deelname van bekende sportfiguren uit het Noorden.
- 18 Mei: *Oosterwolde*: Korfbalwedstrijden om de Albert Wubs-beker voor de Noordelijke provincies.
- 31 Mei: *Sneek*: 50-jarig bestaan Sneeker Zeilclub.
- 7 Juni: *Sneek*: Zeilwedstrijden t. g. v. jubileum Sneeker Zeilclub op het Snekermeer.
- 1—2 Juni: *Grouw*: Zeilwedstrijd Lyts Frisia (wedstrijd van door Grouwster jongens gebouwde zeilbootjes).
- 2 Juli: *Rijs*: Muziek- en zangconcours, 's avonds optreden van de Bietenbouwers.
- 5 Juli: *Grouw*: Zeilwedstrijd Kon. Zeilvereniging Oostergoo.
- 27 Juli—2 Aug.: *Grouw*: Feestweek t. g. v. 850-jarig bestaan van Grouw, bestaande uit:
- 26 Juli: *Grouw*: Sterrit, Admiraalzeilen en Waterconcert.
- 27 Juli: *Grouw*: Concours Friese Bond van Harmonie- en Fanfarecorpsen.
- 28 Juli: *Grouw*: Princenhoftocht op het Pikmeer.
- 30 Juli: *Grouw*: Opening nieuwe weg en historische optocht.
- 31 Juli: *Grouw*: Merriekeuring.
- 1—2 Aug.: *Grouw*: Skûtsjesilen op het Pikmeer.
- 11—16 Aug.: *Sneek*: Feestweek, t.g.v. 50-jarig bestaan VVV-Sneek, id. Sneeker Zeilclub, 30-jarig bestaan Sted. Muziekcorps Sneek, in samenwerking met Ver. van Zakenlieden te Sneek.
- 16—23 Aug.: Sneekweek.
- 23 Juli—31 Aug.: *Bolsward*: Tentoonstelling Friese Volkskunst in het Stadhuis.

Hier hebt U mee te maken!

- Het Franeker Museum, gevestigd in het Coopmanshuis te Franeker, is begonnen met lezingen op verzoek te organiseren, om aldus bezoekers meer bij te brengen van hetgeen zij in het museum te zien krijgen. Bezoekers hebben de keus uit zeven onderwerpen en wel: 1) Anna Maria van Schurmann, 2) Oud en nieuw Fries costume, 3) Oude en nieuwe volkskunst, 4) Oud gereedschap in keuken en huis, 5) Aardewerk, 6) Europees porcelein en 7) Aziatisch porcelein. De minimum deelname is 30 personen, de kosten bedragen f 10,— per lezing, exclusief de toegangsprijs van f 0,20 p.p. in groepsverband (Van tevoren aanvragen).

✱

- De 11-Steden wandeltocht wordt gehouden van 20—24 Mei a.s. Op 2e Paasdag is er een Stertocht.